

Етнологија и
антропологија:
стање и перспективе

Зборник
Етнографског института САНУ
21

ISBN 86-7587-032-9

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
Collection of Papers, Volume 21

**ETHNOLOGY AND ANTHROPOLOGY:
CONTEMPORARY STANDINGS AND
PERSPECTIVES**

Editor in chief:
Dragana Radojičić

Editor:
Ljiljana Gavrilović

Editorial board:
Gojko Subotić, Radost Ivanova, Natalija Puškareva, Elena Uzeneva, Elephterios Alexakis,
Peter Slavkovsky, Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović, Mladena Prelić

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of member of SASA Dimitrije Stefanović and
associate member of SASA Vojislav Stanovčić at the V session,
Department of Social Sciences SASA, Jun 14th 2005

BELGRADE 2005.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ
Зборник 21

**ЕТНОЛОГИЈА И АНТРОПОЛОГИЈА:
СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ**

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уредник:

Љиљана Гавриловић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Наталија Пушкарева, Елена Узенева,
Елефтериос Алексакис, Петер Славковски, Софија Милорадовић, Бојан Жикић,
Јелена Чворовић, Младена Прелић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на V седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 14. јуна 2005. године на основу реферата
академика Димитрија Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2005.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 011-636-804
eisanu@sanu.ac.yu

Рецензент:
академик Димитрије Стефановић
дописни члан САНУ Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод на енглески:
Јелена Чворовић

Коректор:
Марија Ђокић

Штампа:
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
www.chigoja.co.yu
chigoja@eunet.yu

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије

Део радова у овом Зборнику резултат је рада на пројектима: Традиционална култура Срба – системи представа, обреда и социјалних институција (бр. 2157), Савремена сеоска култура – путеви трансформација (бр. 1868) и Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије (бр. 1644), које је у целини финансирало МНЗЖС РС.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(082)
316.7(082)
39(497)(082)
316.7(497.11)(082)

Етнологија и антропологија: стање и перспективе / главни и одговорни уредник Драгана Радојичић ; уредник Љиљана Гавриловић. - Београд : Етнографски институт САНУ, 2005 (Београд, Чигоја штампа). - 287 стр. ; 24 см. - (Зборник / Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, ISSN 0351-1499 ; 21)

На спор. насл. стр.: *Ethnology and Anthropology: contemporary standigns and perspectives.* - Према подацима у тексту, зборник садржи радове са истоименог међународног научног скупа, одржаног у Београду децембра 2004. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад. - *Summaries.*

ISBN 86-7587-032-9

1. Радојичић Драгана

а) Етнологија - Зборници б) Антропологија - Зборници

COBISS.SR-ID 123762444

Садржај

Summary

Уводна реч	5
<i>Драгана Радојичић</i> , Етнологија и антропологија: стање и перспективе	7
<i>Иван Ковачевић</i> , Из етнологије у антропологију (Српска етнологија у последње три деценије 1975-2005.)	11
<i>Ivan Kovačević</i> , Ethnology en Route for Anthropology Serbian Ethnology During the Past Three Decades 1975-2005	19
<i>Радост Иванова</i> , Бугарска етнологија – стање и перспективе	21
<i>Radost Ivanova</i> , Bulgarian Ethnology – Conditions and Perspectives	27
<i>Инес Прица</i> , Аутори, заступници, пресудителји – Хрватска етнологија у паралелизмима постсоцијалистичког контекста	29
<i>Ines Prica</i> , Authors, Representatives, Adjudicators: Croatian Ethnology in Post-Socialist Context	44
<i>Лидија Вујачић</i> , Етнологија и антропологија у Црној Гори – институционални и професионални оквири	45
<i>Lidija Vujačić</i> , Ethnology and Anthropology in Montenegro – Institutional and Professional Framework	53
<i>Гордана Благојевић</i> , О лаографији и антропологији у Грчкој	55
<i>Gordana Blagojević</i> , Laography and Anthropology in Greece	65
<i>Загорка Голубовић</i> , Интердисциплинарни приступ и однос антропологије и етнологије	67
<i>Zagorka Golubović</i> , Interdisciplinary Approach: the Relationship Between Anthropology and Ethnology	75
<i>Александар Бошковић</i> , Антропологија и сродне науке – методологије и перспективе	77
<i>Aleksandar Bošković</i> , Anthropology and Related Sciences – Methodologies and Perspectives	85
<i>Александар Палавестра</i> , Добросуседско немешање – Српска археологија и етнологија	87
<i>Aleksandar Palavestra</i> , Good-Neighbourly Uninvolvement. Serbian Archaeology and Ethnology	95
<i>Јелена Чворовић</i> , Примена еволуционе теорије у антропологији	97

<i>Jelena Čvorović, Evolutionary Theory in Anthropology</i>	107
<i>Ђуро Шушињић, Антропологија религије и социологија религије</i>	109
<i>Djuro Šusnjić, Anthropology of Religion and Sociology of Religion</i>	114
<i>Драгана Радојичић, Архивски извори у реконструкцији живота</i>	115
<i>Dragana Radojičić, Archives Sources: a Tool Meant for Time Reconstruction</i> ..	121
<i>Зорица Ивановић, Терен антропологије и теренско истраживање пре и после критике репрезентације</i>	123
<i>Zorica Ivanović, The Field of Anthropology and Fieldwork Before and After the Critiques of Representation</i>	141
<i>Љиљана Гавриловић, Прелудијум за антропологију медија</i>	143
<i>Ljiljana Gavrilović, Prelude for Anthropology of Media</i>	150
<i>Ивица Тодоровић, Приоритети савремене етнолошко-антрополошке науке у Србији</i>	151
<i>Ivica Todorović, Priorities of Contemporary Ethnology/Anthropology in Serbia</i>	162
<i>Александра Павићевић, Идентитет етнологије и (не)оствареност антропологије</i>	163
<i>Aleksandra Pavićević, Identity of Ethnology and Unfeasibility of Anthropology</i>	172
<i>Илдико Ердеи, „Очи зелене као долари“ – Антропологија потрошње у Србији у транзицији</i>	173
<i>Ildiko Erdei, "Eyes Green Like Dollars" – Anthropology of Consumption in Serbia During the Transition Period</i>	186
<i>Мирослава Лукић Крстановић, Читање популарне културе: Музичке сцене у идеолошком промету</i>	187
<i>Miroslava Lukić Krstanović, Readings in Popular Culture – Musical Scenes in Ideological Turnover</i>	197
<i>Младена Прелић, Неки проблеми проучавања етничитета/етничког идентитета у културној антропологији</i>	199
<i>Mladena Prelić, A Few Problems Concerning Studies on Ethnicity/Ethnic Identity in Cultural Anthropology</i>	207
<i>Мирјана Павловић, Глобализација и регионални културни идентитет</i>	209
<i>Mirjana Pavlović, Globalization and Regional Cultural Identity</i>	217
<i>Мирослава Малешевић, Традиција у транзицији: У потрази за „још старијим и лепшим“ идентитетом</i>	219
<i>Miroslava Malešević, Tradition in Transition: In a Search for New, "More Ancient and More Beautiful" Identity</i>	234

<i>Биљана Сикимић</i> , Изазов теренског рада – Етнолингвистика или антрополошка лингвистика?	235
<i>Biljana Sikimić</i> , Fieldwork Challenges – Ethno-Linguistics or Linguistic Anthropology?	244
<i>Драгана Антонијевић</i> , Антропологија фолклора – перспективе истраживања	245
<i>Dragana Antonijević</i> , Anthropology of Folklore – Perspectives	251
<i>Владимир Рубић</i> , Основе наставе из предмета Примењена етнологија: перспективе развоја	253
<i>Vladimir Ribić</i> , Development Perspectives of Applied Ethnology: the Course Basics	261
<i>Весна Марјановић</i> , Улога етнографских музеја и збирки у XXI веку – време прошло, време садашње, време будуће	263
<i>Vesna Marjanović</i> , Role of Ethnographic Museums and Collections in the 21 st Century	272
<i>Александар Крел</i> , Од етнографског ка антрополошком приступу проучавању дечјих игара у Србији	273
<i>Aleksandar Krel</i> , From Ethnographic to Anthropological Research of Children’s Games in Serbia	279
Коментари и дискусија	
<i>Драгана Антонијевић</i>	281
<i>Живка Ромелић и Љиљана Тојага-Васић</i>	283
<i>Марко Стојановић</i>	285

Ивица Тодоровић
Етнографски институт САНУ
Београд

Приоритети савремене етнолошко-антрополошке науке у Србији

У раду се – у најсажетијим могућим цртама – разматра проблематика одређења основних задатака и приоритета савремене етнолошко-антрополошке науке у Србији, у непосредној вези са резултатима постигнутим током претходне деценије. У овом смислу, пре свега се наглашавају она питања која су посебно актуелна данас, као и она која су – из одређених разлога – неправедно запостављена. Специфичан значај придаје се аспектима етнологије који су до сада били извесна врста табуа, у распону од методолошких до идејних аспеката. Такође, представљају се одговарајући предлози у циљу превазилажења најзначајнијих проблема савремене српске етнологије, као и у циљу конкретизације научних теорија и стремљења и њиховог ближег повезивања са савременом српском стварношћу.

Уводни осврт.

Општи контекст.

У савременим околностима, може се слободно рећи, етнолошко-антрополошка наука је – ширином својих интересовања и предмета истраживања – практично заменила античку филозофију у смислу значаја (и улоге међу наукама) који је она некада имала. Примера ради, паралелно са глобалним тенденцијама, на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду обрађени су дипломски, магистарски и докторски радови који су обрађивали сасвим различиту проблематику – од улоге мириса у културном контексту и феномена

Кључне речи:

основни задаци и приоритети,
нове смернице и приступи,
табу теме, етнолошко-антрополошка наука у Србији,
конкретизација.

стрипа и бајке до ритуала литијског опхода, етничког идентитета Срба у Мађарској, савремених политичких дешавања итд. Захваљујући овим околностима, етнологско-антрополошка наука данас има функцију интердисциплинарног моста који може да повеже низ различитих научних дисциплина и створи услове за свеобухватно и вишедимензионално сагледавање различитих феномена и појава. Другим речима, временом је етнологско-антрополошка наука – проширујући, усложњавајући и развијајући подручја заинтересованости, као и своја методолошка и теоријска упоришта – израсла управо у научну дисциплину са неограниченим потенцијалима, када је реч о успостављању синтезе знања и научних достигнућа у различитим областима.¹ У овом смислу, посебан допринос свакако је пружио структурни метод, тј. одговарајући истраживачки приступ, померајући границе научне анализе и представљајући путоказ ка одгонетању низа културних и природних феномена. Структурни приступ такође подразумева и базичну тежњу ка разоткривању универзалних и примарних елемената и релација у непосредној вези са феноменом мишљења – као најсложенијим аспектом стварности.² У складу с претходним, и ауторови истраживачки напори повезани су са покушајима формулисања „теорије свега“ у друштвеним наукама, аналогно са истим настојањима у природним наукама, која су резултирала значајним достигнућима и успостављањем релевантних хипотеза и теорија о универзалним законитостима.³ У непосредној вези с овим је и размишљање о томе да би *опити* базични приоритет етнологско-антрополошке науке у будућности требало да буде у непосредној вези са конкретизованим одгонетањем начина функционисања *ума* (у феноменима из области културе) и реконструкцијом јединственог система елемената *културе*, као кључних појмова.⁴

Српски контекст.

С друге стране, када је реч о *српском контексту*, неопходно је издвојити неколико основних одредница, тј. проблема који би требало да буду приоритетни у будућим истраживањима (у складу са савременим околностима). Осим изношења конкретних ставова и предлога у вези с приоритетима, на овом месту се поједине појаве и стремљења (у српској етнологији) посматрају и критички, најчешће у општем смислу, с обзиром на то да се овај рад усредредио на извесне опште тенденције, а не на појединце као њихове протагонисте. Исто тако, циљ

¹ Видети радове К. Леви-Строса, В. Пропа, К. Г. Јунга, М. Елијадеа, Е. Лича, Е. Морена, А. Зиновјева и других, које масовно цитирају и користе етнологи-антрополози. Иако на први поглед почивају на сасвим различитим приступима, можемо рећи да радови најзначајнијих проучавалаца различитих области културне стварности далеко превазилазе ускостручне и ускодисциплинарне оквире, уобличавајући јединствену мултидисциплинарно конципирану науку. О изузетној ширини савремених етнологско-антрополошких приступа видети и у: Драгослав Антонијевић, *Савремене теорије у етнологији*, Глас САНУ CCCLXXVI, Одељење друштвених наука књ. 27, Београд 1995.

² Видети, пре свега, радове К. Леви-Строса и В. Пропа.

³ Видети: Стивен Вајнберг, *Снови о коначној теорији*, Поларис, Београд 1977.

⁴ Видети: Ивица Тодоровић, *Ритуал ума – значење и структура литијског опхода*, Посебна издања Етнографског института САНУ 53, Београд 2005.

овог рада ни у ком случају није да продуби неспоразуме и дистанцу између различитих истраживачких усмерења, већ да упозори на извесне негативности, као и да укаже на одређена стремљења која – са становишта овог приступа – могу имати негативне последице, када је реч о формирању подстицајне научне атмосфере у којој ће се етнологи-антрополози на научно објективан начин бавити суштинским питањима и проблемима. С обзиром на карактер рада, на овом месту се неће посебно наглашавати развојни токови и доприноси српске етнологије-антропологије у општем контексту,⁵ иако су, глобално посматрано, остварени пажње вредни резултати на многим истраживачким пољима.

Основни приоритети.

Према томе, у раду ће пажња бити сконцентрисана на неколико главних проблема којима се у савременој српској етнологској научној јавности не придаје одговарајућа пажња и који ће бити груписани у неколико основних целина.

Етнографска истраживања традиционалне културе.

Пре свега, потребно је да савремена етнологија у Србији неизоставно већу пажњу посвети непосредним етнографским истраживањима традиционалне културе,⁶ с нагласком управо на духовној култури, будући да (сликовито речено) смрћу неколико старица врло често нестају изузетно значајни фрагменти народног памћења – који нису забележени и које могу сачувати једино етнологи (остваривање овог задатка се, сасвим сигурно, не може очекивати од, рецимо, социолога, историчара или геолога). С обзиром на то да су савремени етнологи сведоци свеобухватног „цивилизацијског реза“, односно смењивања два цивилизацијска модела,⁷ неопходно је сачувати остатке специфичне народне традиције, базиране на знањима таложеним током више хиљада година. Искуства последњих теренских истраживања говоре да се и данас на терену могу пронаћи изванредно интересантне и подстицајне чињенице, које сведоче у прилог констатације да много тога у прошлости није забележено, односно да је сачуван само делић српске народне религије и културе. Уосталом, овоме у прилог говоре и многобројни радови који су се појавили током последњих година, а који су базирани на непосредним етнографским истраживањима – превасходно традиционалне духовне културе Срба. У том смислу, област источне Србије је

⁵ Видети различита гледишта у: Иван Ковачевић, *Историја српске етнологије I-II*, Етнологска библиотека, Београд 2001; Никола Пантелић, *50 година Етнографског института Српске академије наука и уметности*, Споменица Етнографског института 1947-1997, Београд 1997; Петар Влаховић, *Писци наше етнологије и антропологије*, Етноантрополошки проблеми I, Београд 1987; Петар Милосављевић, *Етнологска истраживања у: Увод у србистику*, Филозофски факултет у Косовској Митровици, Требник, Косовска Митровица – Београд 2002, 536-537.

⁶ Видети, рецимо: Десанка Николић, *Теренска истраживања*, Споменица Етнографског института 1947-1997, Београд 1997.

⁷ Консултовати: Душан Бандић, Радомир Ракић, *О проучавању савремених промена у обичајима и животу нашег народа*, Посебна издања Етнографског института САНУ 15, Београд 1974.

посебно занимљива, с обзиром на то да свако ново теренско истраживање у овом региону доводи до поновног констатовања да још увек постоје потпуно неистражена пространства традиционалне духовности (у најширем смислу речи).⁸

Активно суочавање са процесима депопулације и одумирања села.

Затим, етнологија у Србији у актуелном тренутку (као што говоре многобројни показатељи) неизоставно и хитно треба да се суочи са сасвим практичним изазовима депопулације огромних делова Србије и српског етничког простора, као и с аналогним процесима одумирања села. У том смислу, посебно је илустративна упадљива диспропорција између двомилионске престонице, с једне стране, која добија све више и више становника, и огромних ненастањених просторстава (широм српског етничког простора), с друге стране. Примењена етнологија је сасвим сигурно позвана да пружи одговоре на ове актуелне несразмерности, а нека од сасвим конкретних решења су – примера ради – понуђена од стране „Извора“, друштва за промоцију традиционалне културне баштине, чији су чланови махом етнологзи. Међутим, конкретизација ових идеја тек чека на остварење које непосредно зависи од заинтересованости и солидарности целокупне етнолошке научне јавности. Од стране „Извора“ формулисани су програми и пројекти који разматрају културни, еколошки и етнолошки туризам као шансу за рурални развој Србије, затим изузетно занимљив и остварљив програм са радним називом „Од 'ескапизма' до нових облика културне адаптације“, „Павиљон програм“, као и многи други.⁹ У сваком случају је за савремену српску етнологију суочавање са изузетно опасним процесима депопулације и одумирања села од посебног значаја и без активног учешћа етнолога немогуће је решавање ових проблема општег карактера.

Конкретизовано дефинисање реалног положаја српског етноса у савременим околностима.

Исто тако, савремена српска етнологија више не би требало да се устручава од остваривања сопствених задатака конкретног, строго научно утемељеног дефинисања положаја српског народа у оквиру глобалних цивилизацијских процеса. Овакве прећутне забране свакако да су постојале у околностима егзистенције бивше СФРЈ, када је била постављена јасна граница докле смеју ићи истраживања из домена најсуштинскијих и најинтригантнијих питања везаних за српски етнос. Етнологија-антропологија је развила сложене методе, превасходно на плану структурне анализе, које јој омогућавају прецизно дефинисање односа различитих етничких група и, у складу с тим, одговарајуће планирање будућих дешавања и етничких односа. Можемо слободно рећи да етнолошка наука (превасходно у српским оквирима) до данас тај свој потенцијал

⁸ Видети, на пример, радове (Сретена Петровића, Драгољуба Златковића, Дејана Крстића, Ивице Тодоровића итд.) објављене у Етно-културолошким зборницима I-VII.

⁹ Видети пројекте и предлоге Саше Срећковића, који се чувају у документацији друштва „Извор“ и доступни су јавности.

није довољно користила, а о њему ће више речи бити у радовима посвећеним разради концепције о *етничкој математици*.¹⁰

Одбацивање идеолошких диктата у научним истраживањима.

Једна од примарних сврха етнологско-антрополошке науке јесте управо препознавање и декодирање (јединствених) идејних система и одговарајућих вредносних, идеолошких и културних образаца, уочених иза привида неразмрзивих разноликости (као што је, на пример, случај са *масовном културом* као глобалним идеолошким обрасцем).¹¹ Оваква врста декодирања најзначајнијих идејних система који уобличавају стварност такође је неопходна да би се спречила могућност манипулације несвесним примаоцима одговарајућих идеолошких диктата. Другим речима, веома погрешно би било раније наметнуте образце (у условима владавине тоталитарног титоистичког режима), који су били присутни у српској етнологији, некритички заменити идеолошким премисама глобалног тоталитарног система, који такође захтева „идеолошку подобност“ и који се најчешће терминолошки означава одредницама „западњачка надидеологија“, „мондијализам“ или „глобализам“, „нови светски поредак“ итд.¹² Прихватање ових идеолошких премиса у етнологско-антрополошким радовима и истраживањима утиче на деформисање посматрачке перспективе, која је у овим околностима – дакле – најчешће искривљена и једнострана, без фокусирања суштинских и горућих проблема.¹³ Таква схватања, у новим друштвеним околностима, можемо назвати и *конзервативним*, јер су релативно ретка међу етнологима млађе генерације и заснована су на диктатима базичне западњачке идеологије и одговарајуће масовне културе – као израза (невешто прикриваног) тоталитарног духа, у општим размерама преовлађујућег током друге половине 20. века.¹⁴ Оваква схватања су најчешће супротстављена најновијим

¹⁰ Видети у опширној студији насталој на бази магистарске тезе (И. Тодоровић, *Анализа митских сагледавања улоге и значаја српског народа*, Библиотека Одељења за етнологију и антропологију, Београд 2000), која би требало да буде објављена током ове године (И. Тодоровић, *Митска истина Срба*). У вези са сродном проблематиком видети и поглавље *Математика у етнологији* у: Бојан Жикић, *Антропологија Едмунда Лича*, Посебна издања Етнографског института САНУ 43, Београд 1997, 47-58. О математици (као „науци о правилима и законитостима“) у ширем контексту видети у: Kit Devlin, *Matematički gen*, Plato, Beograd 2001.

¹¹ Видети: И. Тодоровић, *Масовна култура као идеологија – на примеру Србије*. Овај рад је презентован на Научној трибини Етнографског института САНУ 29. новембра 2004. и требало би да буде објављен у Гласнику Етнографског института САНУ LIII (Београд 2005).

¹² Видети студије Александра Зиновјева *Велика прекретница – критика западне хегемоније*, Наш дом, Београд, 1999. и *Запад – феномен западњаштва*, Наш дом, Београд 2002 и Ноама Чомског, *Светски поредак, стари и нови*, Студентски културни центар, Београд 1996.

¹³ На овом месту треба нагласити да постоје и сасвим другачија тумачења проблематике разматране у овом раду – базирана на дијаметрално супротним полазиштима. Из ових (различитих) посматрачких углова научну објективност у етнологско-антрополошким радовима не угрожава западњачко-мондијалистичка перспектива већ управо инсистирање на оним полазиштима која негирају ову перспективу.

¹⁴ Видети „Ватикан“ *западњаштва* у: А. Зиновјев, *Велика прекретница – критика западне хегемоније*, 51-55.

стремљењима (базираним на ширем приступу) и посматрачким перспективама које на другачији начин сагледавају приоритете и основне проблеме на нивоу савременог српског друштва.¹⁵ На овом месту можемо приметити и то да се у савременим околностима уочава извесна врста генерацијског јаза између етнолога-антрополога старије, средње и млађе генерације, при чему се уочава да су етнологи средње генерације (који су комплетно школовање завршили у периоду бивше СФРЈ, у условима наметања комунистичко-марксистичке доктрине) у великом броју некритички прихватили идеолошке премисе западњачке надидеологије,¹⁶ често наступајући (у својим радовима и дискусијама) са становишта „западоида“,¹⁷ тј. протагониста и пропагатора њених идејних начела.¹⁸

Укључивање перспективе теолошке антропологије.

У истом контексту, такође, треба скренути пажњу на неопходност вредновања, тј. укључивања теолошких аспеката и теолошке антропологије у оквиру глобалне етнолошко-антрополошке науке (у складу са иницијативом Александре Павићевић),¹⁹ с обзиром на то да је до сада ова димензија културне стварности у српској етнологији била потпуно запостављена. Наиме, православно-хришћански аспект српске цивилизације је кључан за одређење српске културе и етноса, и у том смислу му треба посветити посебну пажњу. Другим речима, није само претхришћански контекст оно што сачињава и одређује традиционалну српску духовну културу, нити је могуће посматрати и истраживати савремене процесе у којима учествује један народ без одличног познавања идејног контекста који представља једну од базичних одредница његове културе и етничког идентитета. Без увида у овај аспект културне стварности доносе се – најблаже речено – фрагментарни и неистинити закључци.

Интензивирање палеоетнолошких и етногенетских истраживања.

Такође, посебно пада у очи и чињеница да су у савременој српској етнологији у потпуности запостављена етногенетска и палеоетнолошка истраживања. Тако се дефинитивни судови о удаљенијој прошлости препуштају другим наукама, које без етнолошко-антрополошког контекста, наравно, не могу доћи до свеобухватних решења, односно до одгонетања базичних семантичких кодова ранијих култура. На пример, уколико се истраживање древних култура Лепенског Вира и Винче препусти искључиво археологији, никада се не може

¹⁵ Видети, рецимо, радове Александре Павићевић и Гордане Благојевић.

¹⁶ Шире сагледавање овог феномена (уз навођење одговарајућих примера) захтева засебну студију, фокусирану на проблематику проучавања историје српске етнологије.

¹⁷ Видети *Западоид* у: А. Зиновјев, *Запад – феномен западњаштва*, 38-42.

¹⁸ Постојање „сукоба међу генерацијама“ у ранијем периоду може се илустровати, рецимо, примером негативне рецензије коју је Драгослав Антонијевић дао на рад Ивана Ковачевића из 1987. године; видети рецензију Д. Антонијевића у: И. Ковачевић, *Однос размене и дара у савременом свадбеном ритуалу*, Етноантрополошки проблеми 2, Београд 1987, 41.

¹⁹ Видети рад Александре Павићевић *Идентитет етнологије и (не)оствареност антропологије*, који је штампан у овом Зборнику.

доћи до задовољавајућих и свеобухватних објашњења, до каквих се долази уз примену етнолошко-антрополошког приступа који – уз увид у одговарајући археолошки и историјски контекст – подразумева уношење низа нових посматрачких перспектива.²⁰ Ускостручни приступ лишава се могућности компаративног повезивања древних култура са митско-обредним кодовима, мотивима и социјалним обрасцима, добро познатим и простудираним у оквиру етнолошко-антрополошке науке. Интердисциплинарно повезивање сазнања из различитих области науке (уз нужно прихватање одговарајућих законитости и ограничења оваквог приступа) доводи до могућности конкретизације сазнања, тј. до превазилажења вештачких препрека када је реч о проблемима везаним за давну прошлост.²¹

Унапређење организационих аспеката и координације етнолошко-антрополошких истраживања и институција.

Следећа изузетно битна одредница, везана за приоритете српске етнологије, јесте побољшање организационих аспеката и координације различитих етнолошких институција, као и интензивирање издавачке делатности, тј. повећање броја етнолошких часописа, књига и едиција. У вези с тим тужно делује чињеница да резултати дугогодишњих етнолошких истраживања остају недоступни научној јавности и читав низ година након завршетка одговарајућих студија. На тај начин се директно цензурише и негира огроман научни труд, чиме се посредно фалсификују и истине до којих се дошло овим истраживањима. Поред тога, појавило се мноштво нових радова, студија и иницијатива које су наишле на изузетно слаб или никакав одзив етнолошке научне јавности, што је озбиљно довело у питање и само постојање те јавности као меродавног тела и полигона за активну и добронамерну размену идеја и мишљења, односно – као покретача нових друштвених и интелектуалних токова. И недостатак сарадње између етнолошких институција изузетно је уочљив и константан проблем. Овај недостатак (конкретне) сарадње представља узрок многих административних проблема који онемогућавају нормалан и несметан развој науке, односно праведну расподелу научних звања и титула – у складу са одговарајућим нормама и временским ограничењима. Такође би требало спровести студију о структури етнолошких институција, у свим њиховим димензијама, са нагласком на разматрању *структуре моћи* у етнолошким институцијама (од које, по свему судећи, зависи реализација низа конкретних и практичних питања). Исто тако, интересантно је и питање политичког ангажовања етнолога-антрополога, а сасвим сигурно и ова проблематика захтева засебну, широко конципирану студију. На претходно изнесене ставке свакако се надовезују и проблеми везани за изузетно лошу материјалну и егзистенцијалну ситуацију многобројних

²⁰ Видети: И. Тодоровић, *Значење сакралне архитектуре Лепенског Вира*, Гласник Етнографског института САНУ XLIX, Београд 2000.

²¹ У вези с овим питањем видети рад Драгослава Срејовића *Етнологија, археологија и антропологија данас*, Гласник Етнографског института XLI, Београд 1992. О истој проблематици је видети и у раду Александра Палавестре у овом Зборнику.

етнолога, чије плате (и поред научне компетентности) најчешће не задовољавају ни најосновније животне потребе.²²

Табу теме. Идеолошка, методолошка и друга ограничења и проблеми.

Идеолошки подобна етнологија.

У овом раду је неопходно скренути пажњу и на бројне методолошке и идејне проблеме са којима се суочава савремена српска етнологија. У вези с тим, пре свега је потребно суочити се са неопходношћу елиминисања табу тема у етнологији, почев од оних које су настале као резултат идеолошких утицаја и које су у непосредној вези са диктирањем смерница, тј. са уобличавањем приоритета независно од реалних потреба. У овом смислу, велика опасност прети од латентног наметања концепције о савременом српском научном раднику као о идеолошки подобном бирократи чија је делатност сведена на распон између тзв. „научног туризма“ (отићи у иностранство на међународни научни скуп са "идеолошки подобним" радом) и „научног спорта“ (написати што више радова – није важно каквих и по могућности што краћих – како би се сакупио што већи број бодова). У духу оваквих тежњи је и наметање српским етнологима сценарија таворења у идеолошки некоректним и превазиђеним „истинама“ и теоријским концептима (уз напомену да се многи етнологи не би сложили са овом констатацијом), који су настали на бази преузимања готових образаца западњачке надидеологије или претходно доминантног социјализма, као два најзначајнија тоталитарна идеолошка система глобалног карактера, посебно утицајна током друге половине 20. века.

Паралелна етнологија.

Неопходно је скренути пажњу и на чињеницу да су многи кључни етнологско-антрополошки проблеми скрајнути (представљајући извесну врсту табу тема) у време владавине комунизма у СФРЈ. С обзиром на то да је, практично, прећутно било забрањено бављење одређеним проблемима везаним за етногенезу и порекло Срба (као и разматрање многих недоумица из ове области етнологије)²³, улогу школованих етнолога-антрополога – када је реч о овој проблематици – преузели су аматери (тј. заинтересовани разних образовних профила) различитог степена образовања и стручности, што је условило појаву читаве једне разгранате, *паралелне науке*. У вези са квалитетом радова и валидношћу закључака ових аутора треба, пре свега, имати у виду чињеницу да су њихова дела наглашено неуједначене вредности, али да се у њима исто тако могу пронаћи изузетно упућујуће информације и смернице (које се не смеју

²² Видети пројекат Саше Срећковића „Од 'ескапизма' до нових облика културне адаптације“, који је приложен директору и руководству Етнографског музеја у Београду.

²³ Видети: П. Милосављевић, н. д, 536-537.

пренебрегнути) – и поред неодговарајућег научног апарата и методолошког приступа, као и других пропуста.²⁴

Провинцијски синдром.

Затим, овде је неопходно указати и на постојање тзв. провинцијског синдрома у српској етнологији-антропологији, односно на схватања појединих етнолога-антрополога да једини исправан пут представља слеђење теоријских и идеолошких образаца и праваца утемељених на Западу.²⁵ Наиме, оваква схватања полазе од становишта да се одређени закључци и приступи могу верификовати и прогласити валидним тек у оквирима *западњачке парадигме* (уз игнорисање свих осталих). Рецимо, у овом контексту би ауторова теорија о постојању универзалних структура мишљења [које се – на синониман начин – манифестују у различитим културним (ритуалним и митским, језичким и логичким) феноменима]²⁶ могла бити проглашена веродостојном једино од стране одређеног „ауторитета са Запада“, потпуно неvezано за предочену грађу и доказе, тј. за конкретне чињенице које су сасвим приступачне и доступне домаћим истраживачима. У претходно наведеном смислу може бити посебно упућујућа и илустративна (готово комична) ситуација везана за настанак структурализма и одговарајућег научног метода – која представља само један од многобројних сличних случајева. Наиме, као што је познато (и као што признаје и сам К. Леви-Строс) – много пре „откривања“, тј. промовисања структурализма на Западу (што је дефинитивно утицало и на његову глобалну промоцију у читавом научном свету) – у Русији је био у потпуности формулисан и примењен (са одговарајућом методолошком строгошћу и математичком прецизношћу) овај приступ од стране руског научника – фолклористе Владимира Пропа.²⁷ Тако К. Леви-Строс наглашава да је са чуђењем установио како постоје читаве реченице које су практично исте у његовом и у Проповом делу, а за које зна да нису преписане.²⁸ Међутим, посебно интересантно у свему овоме јесте да се то догодило практично *неколико деценија* након формулисања и промовисања приступа који можемо назвати структуралистичким (или боље – *структурним*) у Русији.²⁹ У овом смислу можемо навести и примере (у светлу одговарајућих доказа практично смешних) теорија, формулисаних на Западу, о касном ступању Словена на историјску позорницу (из непознатог правца) и у делове Европе у којима се данас налазе, као и игнорисање чињеница о прастаром пореклу српског етнонима (о чему сведоче Плиније, Птоломеј, Страбон, Прокопије, Фредегар, баварски

²⁴ Видети у: И. Тодоровић, *Митска истина Срба*.

²⁵ У дискусијама – током научних скупова – често се наилази на овакав начин мишљења.

²⁶ И. Тодоровић, *Ритуал ума*, поглавље VIII.

²⁷ Видети: V. Prop, *Morfologija bajke*.

²⁸ K. Levi-Stros, *Struktura i forma*, у: V. Prop, *Morfologija bajke*, 217.

²⁹ По, донекле изнуђеном, признању самог К. Леви-Строса, дело В. Пропа завређује „израз дубоког поштовања једном великом открићу које је за четврт века претекло покушаје које су други, а међу њима и ја, вршили у истом правцу“ (исто, 238).

географ итд.)³⁰ и изузетно документоване теорије о подунавско-балканској прапостојбини Словена, коју заступају најзначајнији слависти (Трубачов нпр.).³¹

Неопходност фокусирања на најзначајније и најконкретније савремене проблеме и опасности.

Поред тога, оно што је у овом тренутку посебно уочљиво представља чињеница да се пред очима савремених етнолога одвијају масовна страдања Срба у околним земљама, односно на границама српског етничког простора. Свако ко се оглуши о овако непосредну угроженост српског народа у савременим околностима (апсолутно невезано за националну припадност истраживача), сасвим сигурно поседује озбиљан етички и професионални недостатак. Затвореност етнолога-антрополога у „куле од слонове кости“ и затварање очију пред изузетно тешком ситуацијом у којој се налази српски народ данас представља, у сваком случају, веома неадекватну, необичну и – на први поглед – несхватљиву појаву. Изненађује да се – у односу на актуелну ситуацију – изузетно мали број радова етнолога-антрополога у Србији (у односу на друге сродне научне дисциплине) бавио овом проблематиком. Другим речима, у ситуацији када се у околним државама забрањује српски језик (преименује му се назив), српска црква (хапсе се представници Српске православне цркве), као и физичко постојање и национално изјашњавање Срба, готово гротескно делује бављење другим темама и проблемима, јер су поништени основни обрасци људскости, односно – негира се право на постојање, језик и културу читавог једног народа.³²

Проучавање етнолога, етнолошких институција и етнолошке научне јавности.

И на крају – проучавање етнолога, етнолошких институција (уз одговарајућу структуру моћи) и етнолошке научне јавности свакако представља један од приоритета етнолошко-антрополошке науке у Србији. Уосталом, од структуре етнолошке научне јавности зависи и квалитет бављења овом науком, односно – од тога зависе и базични услови за истраживање, као и презентовање и објављивање резултата. Уколико не постоји подстицајна научна атмосфера (строго дистанцирана од науке као идеологије), сасвим је свеједно „да ли су радови генијални или ступидни“, с обзиром на то да одзив неће бити одговарајући. Илустрације ради, у контексту непосредног и учесничког посматрања и разматрања опште ситуације у српској етнологији можемо уочити

³⁰ Видети у: И. Тодоровић, *Митска истина Срба*, поглавље IX, 4. О сродној проблематици видети, на пример, у радовима М. Будимира, Р. Новаковића, Н. Жупанића, П. Ј. Шафарика итд.

³¹ Видети: Олег Николаевич Трубачев, *Языкознание и этногенез славян, Древние славяне по данным, этимологии и ономастики*, Вопросы языкознания 4 и 5, 1982; О. Н. Трубачев, *Этногенез и культура древнейших славян*, Москва 1991. Такође видети и радове Б. А. Рыбакова, неоспорног научног ауторитета који недвосмислено подразумева и доказује чињеницу да је прадомовина индоевропске цивилизације управо балканско-подунавски простор; видети рецимо: Б. А. Рыбаков, *Язычество древних славян*, Наука, Москва 1981, 147.

³² Видети, рецимо, сведочанства у: Svetozar Livada, *Етничко чишћење – злочин столећа*, SKD „Prosvjeta“, Zagreb 1997.

неколико посебно упечатљивих и (са становишта стварања подстицајне научне атмосфере) штетних образаца понашања (најчешће заступљених на научним скуповима), који су заживели у пракси и које – следећи формулацију психолога Е. Берна – можемо назвати „играма“³³, односно – скривеним трансакцијама „које се приближавају врло одређеном, предвидљивом исходу“³⁴ и које се базирају на некоректним мотивацијама.³⁵

Завршни осврт.

И на самом крају, можемо закључити да се савремена етнологско-антрополошка наука у Србији суочава са бројним изазовима везаним за актуелни друштвени тренутак који је у многим аспектима *граничног карактера*. Другим речима, етнологи-антрополози у Србији суочавају се са појавама као што су: нестанак традиционалне културе која је – у (структурно) незнатно измењеној форми – егзистирала током претходних хиљаду година; наметање нових културних образаца глобалног карактера; покушаји уништења и маргинализације (од стране других етничких група, а с обзиром на то да се српски етнос налази на раскршћу цивилизација) основних постулата српске културе итд. У оваквим околностима неопходно је одлучно суочавање са истински реалним приоритетима савремене етнологско-антрополошке науке у Србији и деловање у складу с њима. Без ових увида, општа слика која се добија има, малтене, гротескни карактер, с обзиром на несразмерност у односу на кључне културне и друштвене околности. Другим речима, у овом тренутку је неопходно непосредно сучељавање са реалним глобалним процесима, а не (сасвим неадекватно) бављење безначајним и споредним темама и појавама. Западњачка идеологија са планетарним претензијама – непосредно повезана са масовном културом глобалног карактера³⁶ – намеће сопствене културне и егзистенцијалне обрасце, док – с друге стране – нестаје традиционална култура са изузетно дубоким коренима. Усред свега тога налазе се конкретни људи са конкретним судбинама,

³³ Међу оваквим обрасцима понашања првенствено треба издвојити „игре“ које се најчешће срећу на научним скуповима: *припремљени критицизам* (без читања или слушања рада „нападач“ има припремљену критику), *игра интелектуалне надмоћи/Вујаклија* (етнолог доказује своју супериорност тиме што користи стране речи које се изузетно ретко користе и могу се пронаћи само у речницима страних речи и израза), *постмодернистички дискурс/засењивање простоте* (нападно набрајање „најновијих теоријских продора“ из САД и Западне Европе), *урбани занос/сеоска утеха* („урбани“ етнологи са презиром одбацују релевантност истраживања сеоских подручја; етнологи из унутрашњости величају значај своје области и с презиром ниподаштавају „теоретичаре“ и „фразеологе“) итд. Упоредити са „играма“ о којима говори психолог Е. Берн у својим делима (*Koju igru igras?*, Ne & Vo, Libretto, Beograd, 1998; *Šta kažeš posle zdravo?*, Ne & Vo, Libretto, Beograd 1999). Наравно, ово је само један илустративни осврт, док комплетно сагледавање предочене проблематике захтева широко конципирану студију.

³⁴ Е. Берн, н. д, 44.

³⁵ „На површини је видљиво да је у питању скуп трансакција које се обнављају, често на идентичан начин, уз привидну веродостојност иза које се крије права мотивација“. Е. Берн, н. д, 44.

³⁶ Видети у наведеним радовима А. Зиновјева и И. Тодоровића.

а већина статистика говори у прилог закључка о изузетно тешкој ситуацији у којој се налази просечни становник Србије. Несуочавање са реалним разлозима базичних проблема српског друштва и Србије представљало би знак одсуства и елементарног поштења и научне зрелости.

Ivica Todorović
**Priorities of Contemporary
Ethnology/Anthropology
in Serbia**

Key words: basic tasks and priorities, new directions and approach, taboo-subjects, ethnology/anthropology in Serbia, materialization.

Today, for ethnology/anthropology in Serbia, of special importance are: to intensify ethnographic research of traditional culture, to initialize projects in applied ethnology (revival of villages, preservice, renew and promotion of traditional culture and balance of population density in Serbia), to focus on Serbian ethnicity (understudied in previous projects), to appraise theological context and aspect of reality, to intensify ethno-genesis-like and paleo-ethnological projects, to re-develop organization and coordination within existing ethno-anthropological institutions, to face ideological obstacles and limitations, to overcome provincial syndrome, to pay more attention to harsh and bitter position of Serbs, their language and culture, to internally research ethnological institutions and scientific public opinion. We have to discuss all of the above issues, in order to assess traditional and contemporary cultural reality in Serbia, which should be the main task of ethnology/anthropology in the region.